

מלאכת הצד

עמנואל ארואס

הגדרת צידה

המשנה בדרך ק"ו מביאה מחלוקת בין ר' יהודה לחכמים בהקשר לאדם שצד בשבת.

"ר' יהודה אומר הצד ציפור למגדל וצבי לבית חייב וחכמים אומרים ציפור למגדל וצבי לבית ולחצר ולביבין"

ויש לשאול תחילה מה היצירה שעשה האדם במלאכת צד עליה הוא מתחייב? הרי יסוד כל המלאכות הוא מה קידם האדם את העולם במלאכתו.

באופן טכני המציאות שנוצרה כאן היא חיה שהחופש שלה ניטל על ידי האדם אך מה היא היצירה שבדבר?

האם היצירה כאן היא מצד הצבי דהיינו היצירה כאן היא שלילת החופש של הבהמה או שמא מצד האדם לאדם הזה יש עכשיו חיה תחתיו לשימוש?

ראשית מצד הסברה הפשוטה קשה להבין במה נעשה העולם יותר מתוקן שנשללה לחיה החופש במה שכללנו את העולם יותר?

לעומת זאת קל יותר להבין שכאשר לאדם יש תחתיו חיה לתשמישו לרפואה לאוכל וכד' יש כאן התקדמות בעולם יש כאן יצירה. ואכן נראה להוכיח מכמה מקומות את הסברה הזאת.

הראיות

א. בגמרא מובאת מחלוקת ר' מאיר וחכמים :

"ת"ר הצד חגבין גזין צרעין ויתושין בשבת חייב דברי רבי מאיר וחכמים אומרים כל שבמינו ניצוד חייב וכל שאין במינו ניצוד פטור".

ויש לשאול לדעת חכמים מדוע הדבר תלוי במינו ניצוד או לא הרי סוף סוף יש כאן חיה שניצודה גם אם לא במינו ניצוד ונחדד את השאלה יש כאן חיה שנשלל ממנה החופש? אלא על פי דברינו יש ליישב אם הגדרת המלאכה היא לא שלילת החופש אלא שיש לאדם חיה שהיא אצלו לשימוש אז רק חיה שיש במינו ניצוד יש לך מה לעשות איתה כי מה שלא רגילים לצוד זה מעיד שלאדם אין מה לעשות עם זה.

דוגמא לדבר צבי יש לאדם מה לעשות איתו אבל יתוש אולי אין לאדם תשמיש איתו ולכן אין כאן מלאכה למרות שנשלל החופש מהיתוש הזה.

אם כן נמצאנו למדים שדבר שבמינו ניצוד זה חלק מהגדרת המלאכה.

אומנם היה מקום לדחות את זה שהרי מצינו בכמה מלאכות שלמלאכה יש דבר בו היא שייכת כגון דש לחלק מהשיטות זה מלאכת הקרקע ולא שייך לדוש בחיות כי דישה מקומה הטבעי בקרקע וכמו כן היה מקום לומר גם כאן שהמלאכה שייכת בדבר הטבעי שלה ולכן צידה זה דווקא בדבר שרגילים לצוד ממנו.

ב. ראייה נוספת הגמרא מביאה את השיעורים של ביבר קטן וביבר גדול שכאמור אם כלא את הצבי לביבר קטן זו צידה וכן להיפך אם צד את הצבי מביבר קטן לא מתחייב כי הוא ניצוד ועומד:

"היכי דמי ביבר גדול היכי דמי ביבר קטן אמר רב אשי כל היכא דרהיט בתריה ומטי לה בחד שיחייא ביבר קטן ואידך ביבר גדול אי נמי כל היכא דנפיל טולא דכתלים אהדי ביבר קטן ואידך ביבר גדול ואי נמי כל היכא דליכא עוקצי עוקצי ביבר קטן ואידך ביבר גדול".

ולכאורה יש לתמוה כי כאשר החיה נמצאת במקום גדול ויקח יותר ממרדף אחד להשיג אותה זה עדיין לא אומר שהיא חופשייה אומנם יקח זמן ללכידה אבל היא לא חופשית היא סגורה בביבר הזה ואם כן מדוע בביבר גדול אין זה צידה אם מכניס חיה לתוכו?

אלא יש ליישב שאומנם היא לא חופשייה אבל הנושא זה לא החופש שלה אלא האם היא עומדת לשימושי ובמקום כזה גדול אינה נחשבת כעומדת לשימושי. ויש לדחות שכאשר לוקח זמן לתפוס אותה זה מורה על חופשיות מסויימת.

ג. ראייה נוספת מהמשנה שם לכאורה ראינו שחכמים ורבי יהודה מודים שלצוד צבי לבית חייב והמחלוקת רק בחצר וביברין ונראה להוכיח מכאן שבבית השייכות של הצבי אלי ברורה יותר כיון שעומד לשימושי ולכן הצד אליו חייב אלא שחולקין האם גם בחצר וביברין זה נקרא אצלי כי בסופו של דבר הצבי פחות שייך אלי, אבל כאמור בית זה שייכות מוחלטת של האדם ולכן זה יוגדר כאצלו לשימוש.

או אפשר היה לבאר אחרת שחולקים שבחצר וביברין יותר קשה לתפוס אותו מאשר בבית ולכן לר יהודה זה לא צידה כי הוא לא נקרא תחתך. ועיין ט"ז וב"ח שנראה שלמדו אחרת ואולי על פיהם אפשר להעמיד את מחלוקת התנאים בחקירה היסודית שהעלינו דהיינו מחלוקת בהגדרת המלאכה.

ד. ראייה נוספת מהגמרא במסכת ביצה בדף כ"ד לגבי מהו מחוסר צידה:

"...כל המחוסר צידה וכו': היכי דמי מחוסר צידה אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל כל שאומר הבא מצודה ונצודנו".

הגמרא מבארת שאם צריך להביא מצודה הרי שיש בזה צידה וכשאין צורך הרי החיה נמצאת לשימושך ואין בזה צידה. גם כאן אם כן רואים שצידה זה מצד האדם האם קל לו לתפוס את הבהמה או שהוא צריך לבצע מרדף על כל פנים המבט הוא מצד האדם.

בהמשך הגמרא מקשה ואומרת שהצד אווזין פטור ובשביל זה צריך מצודה אלא מתרצת הגמרא שיש חילוק שאווזין ושאר חיות המזוכרות שם חוזרות בערב הביתה ולכן פטור ויש לשאול מה אכפת לי שהחיה חוזרת בערב? אלא יש לומר שאם היא חוזרת לערב הרי היא נמצאת אצלי לשימושי למרות שהיא חופשייה לכל דבר ועניין ולכן אם היא כבר עומדת אצלי לא שייך צידה. אם כן עוד ראייה לדברנו בהגדרת המלאכה.

הגמרא מקשה על התירוף הזה שיוני שובך באים לערב לכלוב ובכל זאת חייב עליהם אם צד אותם ואומנם הגמרא דוחה את התירוף הזה ואומרת חילוק אחר הללו באין לערב ומזונותן עליך והללו לא. אומנם היה מקום לומר שעצם זה שמזונותן עליך זה אומר שהם לא חופשיות כי הם חייבות אוכל

לכן החופש שלהם לא ממש חופש וממילא לכן לא שייך בהם צידה אבל סוף סוף זה קשה כי החיה חופשית לחלוטין לכן יותר נראה להוכיח שהגדרת צד היא כדברינו שאם המזונות של החיה עלי זה נחשב שהם אצלי-תחתיי כיון שזה מורה על התלות שלהם בי דבר שמגדיר אותם כתחתיי כבר ולא שייך בהם צידה.

ואולי נפ"מ בין ההגדרות האלה ישנה במחלוקת המובאת בטור סימן שט"ז בין הטור לתרומות בדין כליאת זכוב בתיבה שבעל התרומות אוסר לכלוא זכוב כי יש כאן צד, ולדעת הטור מכיון שכאשר תפתח את התיבה הזכוב יברח לכן אין זה נחשב צידה ויתכן שהטור והתרומות חולקים בחקירה הנ"ל. התרומות סובר ששליטת החופש מן הזכוב זו המלאכה ואף אם יברח ברגע פתיחת התיבה אין זה מעלה ולא מוריד מהיצירה שנוצרה או שאפשר לומר שאם תתאמן מאוד תוכל ללכוד את הזכוב והוא לא יוכל לברוח ולכן סבירא ליה לתרומות ששייך כאן צידה. אבל הטור סובר שכל הנקודה היא האם החיה תחתיך באופן שתוכל להשתמש בה ואם לא אין זה נחשב כצד.

אומנם היה אפשר לומר שגם התרומות מסכים שההגדרה היא לא שליטת חופש אלא השימוש של האדם אלא סובר שאתה יכול כעת לעשות ככל העולה על רוחך עם הזכוב להרוג אותו וכיו"ב ולכן זה יחשב שהזכוב תחתיך וממילא אסור לסגור את התיבה.

הראיה של התרומות לדבריו היא מן הדין שהכולא דבורים בכורת הרי זה צד ומדמה זכובים לדבורים ולכאורה אכן קשה על הטור מדבורים וכי מדוע שם חייב? אלא יש לומר בשתי אופנים או שהדבורים יותר אישיות ולכן לא יוכלו לברוח בקלות ולכן שייך בהם צד או כפי שמתרץ החזון איש (סימן נ"ב, ס"ק ט"ו) שכאשר הדבורים בכורת אני יכול לא לפתוח לעולם את הכורת יותר ועדיין יהיה לי שימוש מהם שיעשו לי דבש ולכן ברגע שסגרתי אותם בכורת יש לי חיה לשימוש שלי לעומת זכוב שאין לי שימוש לעשות איתו בתיבה וממילא לא אחתיב.

גם הסבר החזון איש מדגיש את ההגדרה שאמרנו שעניין הצד זה לשימוש האדם. כך גם נראה מהבית יוסף על אתר שבאר שדבורים זה כמו אריה לגרוקי שלו כלומר שההשוואה בין שניהם היא שכשם שאריה בגרוקי שלו רק שם יש לי בו שימוש כך גם דבורים בתוך כורת ולעומת זאת זכובים עד שלא יהיו בידי אין לי בהם שימוש.

כונה בצידה

על בסיס סוף הפרק שלנו פוסק הרמב"ם בהלכות שבת פרק י', הלכה כ"ה שנחש וכיוצא בו למרות שלא ממיית מותר לצוד אותו בשבת הואיל ונושכין בתנאי שמתכוין להנצל מנשיכתו. ובגמרא בדף ק"ז, ע"ב כתוב שהפטור הוא אליבא דר"ש שפוסק מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור והרי הרמב"ם פוסק כרבי יהודה שחייב ולמה פוסק שמוותר, וה"ה עמד על כך בפרק י', הלכה י"ז ויישב שני תירוצים. בתירוצו הראשון מסביר שהוא מתעסק בצידת הנחש ולכן מותר. ומסביר המ"ב (סימן שט"ז, סעיף ז', ס"ר כ"ז) שהטעם שזה לא נחשב בכלל מלאכה אלא מתעסק בעלמא כי אין רצונו בעצם הצידה כלל. מבואר כאן יסוד חדש שבצידה צריך כוונה חיובית ורצון לצוד ולא די שזה יהיה אצלי ולשימושי אלא צריך שתהיה לי כוונה בכך, ממילא לסלק מעלי את הנחש אין כוונת צידה בזה וכלל לא נקרא מלאכה. והטעם בדבר שכיוון שבצד אין חידוש בתוצר האובייקטיבי אלא יש לי חיה ביד, לכן בצד אם אין בתוצאה חידוש צריך שמצידי תהיה כוונת מכון שבתהליך יהיה חידוש ורצון בשביל להחשיב את זה למלאכה.

יסוד זה נראה גם בהסברו של אבן האול בשיטת הרשב"א (פ"א ה"י בסוגריים). הרשב"א אמר שאם אדם סוגר את דלת הבית למרות שידוע שהוא כולא בכך צבי אין בזה בעיה והעיקר שלא יכוון לצידת הצבי בלבד אלא גם לשמור ביתו והצבי יהיה ניצוד ממילא. (לקמן נביא את שאלת הראשונים על

הרשב"א אך כעת נביא את דברי אבן האזל להסביר את דברי הרשב"א).

ומבאר ההאבן האזל את הרשב"א שהאדם לא התכוון בכלל ללכידת הצבי שכל ענין צידה זה בתנאי שרועה לצוד את הבע"ח וצריך לו ואם לא אין שם צידה ולכן כיוון שלרשב"א לא התכוון לצוד אפי' זה פסיק רישיה לא יתחייב כי אין כאן בכלל מלאכת צידה שכל הגדרת המלאכה היא תלויה ברצון לצוד (כמובן דין דווקא במלאכת צד).

ואולי אפשר לומר טעם אחר בצורך בכוונה וכפי שיובא בהמשך שכל מהות צד זה התכונן של המלאכה צד במהות זה מלאכה מתוכננת ולכן חייבים את הרצון.

מעשה צידה

במלאכת צד יש דבר נוסף שהוא לכאורה תנאי במלאכת צד והוא נקרא מעשה צידה. ונבאר:

הביאור הלכה בסימן שט"ז, ד"ה או חולה (ס"ב) דן לגבי המכה את הבהמה עד שנעשתה חיגרת האם חייב משום צד כי אפשר עכשיו בקלות לתופסה ואפילו לא תפס אותה עדיין או שפטור כי אין דרך צידה בכך כי דרך צידה ליטול את הבהמה אחרי שצד כלומר הספק האם יש תנאי נוסף בצידה שגם צריך לעשות מעשה בפועל של לקיחה אחרת יהיה מעשה הצידה חסר שאין ענין הצידה שיהיה לי חיה בלבד אלא שגם השתלטתי על החיה לכדתי אותה וצדתי אותה.

ונראה מסברא בבאור הדין שאינו צד כי חסר במעשה של הצידה כי צידה זו פעולת השתלטות כדרך הציידין. ונראה להביא ליסוד זה מספר ראיות:

א. הגמרא אומרת בדף ק"ו, ע"ב: "אם היו מקלחות ובאות (החגיגין) פטור". כלומר אם החגיגין באים לכיוונו אז לא מתחייב ולכאורה מדוע הרי הם חופשיות עכשיו וגם וודאי שלא יצליח לתפוס את כולם וממילא הם לא נקראים ניצודות ועומדות שאז הפטור כפי שאמרנו לעיל? אלא נראה לומר אולי שבצידה צריך מעשה של צידה צריך להתאמץ ללכוד את החיה וכאן הם באות אליו ואין לו שום מאמץ בצידה אם כן חסר במעשה צידה.

ב. רש"י פוסק (הובא בשש"כ פרק כ"ז, הערה קמ"ה) שלכאורה מותר לצוד צב אילולי דין מוקצה והיה מקום לומר שהסברא כי הוא ניצוד ועומד אבל זה קשה שהרי הוא חופשי לחלוטין אלא הסברא היא שכיוון בנקל אפשר לתפוס אותו ולא צריך להתאמץ בכך ממילא חסר במעשה הצידה שהוא תנאי כאמור במלאכה. אם לא צריך להתאמץ זה לא צד. צד זו פעולה שדורשת תכנון וכל שכן מעשה בפועל של לקיחה אחרת ניטלה מהמלאכה כל מהותה.

יסוד זה כאמור של השתלטות ותחבולות ללכידת החיה וכל שכן של מעשה לקיחה בפועל מונח גם בדברי ר"ח על הסוגיה שכותב בשתי מקומות על מלאכת צד כמלאכה של תכנון והכנת מארב ועשיית תחבולות שתביא בסוף ללכידת החיה. (עיין בדף ק"ז, בר"ח).

מכאן כאמור נראה להוכיח שלמלאכת צד דרוש מעשה הלכידה בפועל ואולי אפילו מעשה לכידה מתוכנן וכולל מאמץ וזה בעצם מהות המלאכה שהיא מלאכת ציידין המתוכננת היטב.

ביאור דברי הרשב"א בסוגייתנו

הרשב"א כותב על יסוד הירושלמי שאם אדם התכוון לשמור על ביתו ולשם כך נעל את הדלת וידע שיש בתוך הבית צבי כיוון שלא התכוון רק לצוד את הצבי מותר הדבר כי זה נקרא לא מתכוון.

כמובן שהקשו עליו הראשונים שלכאורה הוא מתכוון גמור אלא שהתכוון לעוד דבר אבל הוא מתכוון גמור ואפילו אם לא מתכוון לנעול את הצבי הרי יש כאן פסיק רישיה אם ידע שהצבי שם וגם

ר"ש מודה שחייב? וביארו את הירושלמי אחרת.

אך אולי יש לנסות להסביר את הרשב"א שכל זה דין דווקא בצד ולא בפסיק רישיה באופן כללי והוא שצריך מעשה מובהק בצבי כלומר פעולה בו ממש כלומר מרדף אחריו ושיהיה יחס בין הצד לבין הצבי ולא איזה מעשה עקיף של נעילת דלת שהצבי בפנים כי אחרת יש בזה מעין גרמא אין כאן מעשה מובהק של צידת הצבי למרות שבפועל יש כאן צידה. מה שקרוי מלאכה בלי המעשה של המלאכה.

נראה להביא סימוכין לדבר מהרמב"ם בתחילת הלכות צד פרק י', הלכה י"ט כותב בלשונו "כגון שרדף אחרי צבי" ובהלכות הבאות כותב "צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו". כלומר בתחלה מדבר על פעולה מובהקת בצבי ואחר כך על צידה גם בלי יחס ישיר לצבי ומסביר האגלי טל את החילוק שבתחילה הרמב"ם מביא את האב של צד ואחרי זה תולדה, רואים אם כן שבאב של צד צריך פעולה מובהקת בצבי צריך מעשה מובהק של צידה ולא מספיק פעולה עקיפה שגורמת לתוצאת הציד. (דין זה יהיה נכון גם בשאר מלאכות).

אומנם בשו"ג משמע לא כך אלא משמע שזה דין כללי בלא מתכוון וזה קשה מאוד כפי שהקשה הר"ן בסוגייתנו.

ואולי יש לומר שאומנם המעשה הראשון של סגירת הדלת בגלל שיש לו פירוש מובהק שאני עכשיו שומר על הבית לכן אפילו שיש כאן מעשה נוסף אפילו שהתכוונתי אליו אלא שהוא טפל כל כך ונבלע בפירוש הראשון של המעשה של נעילת הדלת נבלע עד כדי שנגדיר שיש כאן מעשה אחד ולא שתיים.

וכמובן שהראשונים חלקו על הרשב"א.

באור המשנה דף ק"ו, ע"ב

במשנה בדף ק"ו, ע"ב נכתב:

"ישב האחד על הפתח ולא מלאהו, ישב השני ומלאהו, השני חייב. ישב הראשון על הפתח ומלאהו, ובא השני וישב בצדו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו, הראשון חייב והשני פטור. הא למה זה דומה. לנועל את ביתו לשמרו ונמצא צבי שמור בתוכו."

הדין הראשון פשוט מסביר שכן האדם השני הוא יוצר בפועל את הצידה.

ולגבי הדין השני שואל תוס' - מה חידש לנו המשפט 'למה זה דומה' יותר מן הדין עצמו ועונה שהיה מקום לומר שהשני נראה כמוסיף שמירה ויהיה אסור קמ"ל שאין בעיה בהוספת שמירה.

דרך נוספת מבאר הר"ן אם הראשון התיישב ואחר כך בא השני וישב בהיתר וכעת הסתלק הראשון הוי דומיא דנעל בשעת היתר שלא צריך לפתוח את הדלת אם הצבי השתחרר בתוך הבית (ר"ן).

הרשב"א והרמב"ן הוסיפו גם דרך בביאור הסוגיה.

ובתוספות יום טוב כתב שבמשנתנו מדובר בכהאי גוונא שהראשון נכנס פנימה והשני נשאר לשבת שאז השני לא עשה בפועל פעולת צידה מחודשת אבל המגן אברהם אומר (סימן שט"ז) שאפילו אם הראשון קם והשני התיישב אחר כך השני לא חייב וזה פלא ותמהו עליו כל האחרונים והרי זה צידה ממש של השני אלא צריך לחזור ליסוד של מלאכת צד שאם היינו מסתכלים בצד מצד הצבי אז אכן הוא חופשי ויש כאן צידה אבל אנתנו מסתכלים מצד האדם ומצד האדם כיוון שהמבט שלנו שהצבי הוא ניצוד ועומד כל עוד הוא לא ברח מבחינתנו הוא עדיין אצלי ולבטל את המצב של הצידה דורש יותר וכל עוד לא בוטל הוא תחתיו וכאמור המבט על צד הוא מצד האדם ולא מצד החיה.